

УДК 27-523.6-9(477-25)

Микола Щеглов,
старший науковий співробітник
відділу наукового редагування бібліографічної
інформації Книжкової палати України

Києво-Печерський монастир — першоджерело духовності Київської Русі-України

Києво-Печерський монастир (а в 2011 році виповнюється 960 років від дня його заснування святим Антонієм) відіграє особливу роль у збереженні духовної історії Київської Русі-України й усього східнослов'янського християнського світу. Його засновник, преподобний Антоній, у миру Антипа, народився 983 року у древньому українському місті Любечі, що на Дніпрі, в епоху зміни релігії. Хрещення Київської Русі — надзвичайно велика реформа Володимира Великого. При Десятинній церкві була відкрита перша національна школа, що сприяла прилученню юнацтва до наук. Одним з таких юнаків був Антип, який мріяв про церковне служіння. А воно на той час було своєрідною академією знань. Проте в Києві монастирське, відповідно просвітницьке життя було у ті часи ще мало відоме. Тому юнак вирушив для навчання у невідому й далеку Візантію, на святу гору Афон. Там, на вузькому гористому півострові, який врізався в Егейське море, знаходився усесвітньо відомий церковний центр православ'я, де була можливість отримати освіту й розширити християнський світогляд.

На нашого молодого співвітчизника величезне враження справили знання і премудрість афонських ченців. Від них переймав все передове і найкраще, чим славилася філософія тодішньої цивілізації, щоб донести привабливість православ'я й цінності нової віри до своїх земляків — колишніх язичників. Антипа, як здібного до навчання, взяв на своє виховання на святій горі праведний Філофей. Учень прийняв від нього постриг та ім'я Антоній. Ім'я було обрано не випадково: цим Філофей підкреслив сподівання, що перший пострижений ним слов'янин стане для Київської Русі тим, чим Антоній Великий був для Єгипту і всього православного світу.

Через декілька років навчання, Антоній, якому було вже близько тридцяти років, у 1013 р. повернувся в Київ, щоб проповідувати чернече життя. Проте, відвідавши українські монастирі, він залишився невдоволений їхнім устроєм. Вони ще не мали того високого рангу, з якими Антоній зріднився на Афоні.

У 1017 році, з початком кривавих міжусобиць після смерті князя Володимира, неможливості впровадження нового і передового в Києві, Антоній повертається на гору Афон і лише через десять років приїздить на свою Батьківщину, де встановилися мир і злагода. На той час Ярослав, утвердившись на престолі, взявся до будівництва храмів і розвитку духовного православного життя в Київській Русі. Антоній як знавець справи радо працював на благо Батьківщини.

Зблизившись з Іларіоном — пресвітером церкви у князівській замській резиденції Берестові (територія сучасного

Печерська), який був першою людиною в Києві при князі Ярославі, Антоній приніс світло афонського благочестя.

Слава про праведність і мудрість Антонія швидко розходилася столицею та околицями, й до нього звідусіль потяглися люди. Деякі з них, схильні до аскези й молитовного смирення, селилися у лісовій глушині неподалік печерки на мальовничій дніпровській кручі, де оселився Антоній, вивчали настанови і прагнули жити за його прикладом. Разом із ним жили дванадцять учнів. Вони почали розширювати печерний монастир, викопали кілька келій і збудували під землею невелику церкву на зразок афонських храмів. У ті роки з преподобним Антонієм зустрічався і Ярослав Мудрий, чия замська резиденція Берестове була неподалік. Антоній справляв на князя та його сім'ю просвітницький духовний вплив. У 1051 р. у стольному граді Києві за князювання Ярослава Мудрого і митрополичого служіння святого Іларіона, Промислом Божим, почала своє існування Києво-Печерська лавра, яка стала невичерпним джерелом благодатної молитви.

До кінця правління Ярослава Володимировича авторитет Антонія в державі був настільки високий, що Ізяслав Ярославич, який успадкував 1054 р. великокнязівський престол, насамперед прийшов до старця за благословенням. Він передав ченцям, які зібралися довкола Антонія, Берестову гору, де почав розростатися Печерський монастир.

У монастирі біля Антонія жили відомі церковні та громадські діячі Київської Русі, зокрема й Никон, колишній митрополит Іларіон. Проте стосунки обителі з владою не завжди були рівними. Перший конфлікт виник через постриг без відома князя Ізяслава наблизених до нього юнака Варлаама і євнуха Єфрема (гареми — ознака язичества на той час для верхівки влади залишалися нескасованими). Київський володар погрожував Никону, який їх постриг, і Антонію, який це благословив, суворими карами й закриттям монастиря.

Антоній із братією не відступили й вирішили піти в іншу країну. Але княгиня, дочка польського короля Болеслава Хороброго, вгамувала злість свого чоловіка, розповівши йому, як колись її батько, розгнівавшись на своїх чорноризицях за постриг без його схвалення Мойсея Угруна (угорця за походженням, узятого Болеславом у полон із Києва у 1017 р., який знайшов згодом спокій біля Антонія в Печерському монастирі), вигнав із Польщі ченців, чим прогнівив Бога, й невдовзі раптово помер, після чого в країні почалися заколоти й усобиці. Ізяслав поступився й послав гінців на пошуки Антонія, який уже покинув Київ. Старця знайшли через три дні. Вислухавши прохання, він повернувся, щоб служити своїй вірі, своїй країні.

Згодом до печерських ченців приєднався двадцятирічний, сповнений чернечого благочестя Феодосій. Навчання й постриг юнака, який незабаром прославив Печерський монастир, Антоній доручив Никону.

У похилому віці на початку 1061 року, коли учні Антонія, серед яких був і Нестор Літописець (955-річчя від дня народження якого виповнилося у листопаді нинішнього року) змужніли й утвердилися в чернечому чині, він поставив над ними Варлаама, а сам перейшов у печеру на сусідній горі. До нього приєдналося кілька учнів. Там, де Антоній викопав собі нову печерку, невдовзі виникли Ближні, або Антонієві, печери, а неподалік виріс ансамбль Верхньої лаври. Основою його став закладений за життя святого старця Успенський собор — головний храм Києво-Печерського монастиря.

Церковні перекази розповідають про віщунські здібності Антонія. Так, він попереджав синів Ярослава Мудрого — Ізяслава Київського, Святослава Чернігівського і Всеволода Переяславського — про поразку від половців на річці Альті, яка мала статися, а Шимону, сину варязького князя Африкана, який був у них на службі, передрік, що він не тільки уникне смерті в цій битві, уже перебуваючи серед трупів, а стане першим, кого аж через багато років поховать у кам'яному храмі Печерського монастиря (тоді ще не побудованого). Все це сталося саме так.

Антоній дожив до глибокої старості. Незадовго перед тим, як відійти на вічний покій, він благословив на ігуменство преподобного Феодосія (†1074), як найсмирнішого і найслухнянішого, і віддав йому накази на майбутнє. Невдовзі Феодосій відрядив одного з іноків у Константинополь до скопця Єфрема, щоб переписати Студійський устав і принести його до Києва. Завдання було виконане. У цей самий час до Києва прибув митрополит Георгій і з ним інок Студійсь-

кого монастиря Михайло, який передав монастирю чернечий устав. На основі цих двох варіантів і був укладений устав Печерського монастиря, який згодом прийняли усі монастирі Київської Русі.

Зі смертю святого Антонія пов'язана таємнича легенда про чудесне втаєння його мощей у печері, де він помер і куди Бог не дозволяє нікому проникати.

Еріх Лясота, посол німецького імператора, який відвідав Київ у 1594 р., записав зі слів ченця, який водив його лаврськими печерами, такий переказ. Із наближенням смерті святий Антоній скликав своїх учнів і попрощався, після чого земля обвалилася й відгородила його від решти монахів. Ті спробували прокопатися до нього, але із землі вийшло полум'я, а коли вони повторили зусилля в іншому місці, на них линула вода. Тоді монахи збагнули, що такою є Божя воля. Цікаво, що в передмові до виданого 1661 року "Києво-Печерського патерика" це чудо відносять уже не до року смерті святого, а до пізнішого часу, коли намагалися викрасти мощі святого Антонія і переписати історію про нього на свій лад.

На високих схилах правого берега Дніпра величається увінчана золотими куполами Успенська Києво-Печерська лавра — колиска і твердиня православної віри та чернецтва в Києві, яку заснував наш співвітчизник святий Антоній. З тих древніх часів пам'ять про нього вшановує кожне покоління українців. Цьогоріч відповідно з Постановою Верховної Ради України від 7 вересня 2011 року, № 3704-VI — на державному рівні.

Надійшла в редакцію 31 жовтня 2011 року